BASILIEK VAN DE H. NICOLAAS

De neogothische basiliek van de H. Nicolaas aan de St. Nicolaasstraat is het vierde bedehuis van de rooms katholieke geloofsgemeenschap in IJsselstein.
De eerste kerk ging in 1577 over naar de reformatie.
Eerst in 1635 kregen de katholieken weer de beschikking over een eigen schuilkerk aan de Havenstraat. Deze werd in 1780 vervangen door een derde kerk die tot 1887 dienst heeft gedaan en in 1888 werd afgebroken.

Bouw

De kerk die u hier betreedt werd tussen 1885 en 1887, naar het ontwerp van de architekt Alfred Tepe, gebouwd door de IJsselsteinse aannemer Johannes de Groot voor de som van f 123.452.
Een gedenksteen bevindt zich boven de rechterzijingang (B). Herhaalde malen is de kerk gerestaureerd. Na aanvankelijke sloop- en nieuwbouwplannen werd de kerk tussen 1968 - 1972 grondig gerestaureerd voor een bedrag van f 4.500.000,–. In die tijd werd het gebouw op de monumentenlijst geplaatst. In 1978 is de toren in eigendom overgedragen aan de burgerlijke gemeente IJsselstein.

Stijl

Deze kerk is een zogenaamde driebeukige hallenkerk in neo-gothische stijl. Gezegd wordt dat de kerk behoort tot de gaafste voorbeelden van deze stijl in ons land.
De bouwmeesters Pierre Cuypers en Alfred Tepe hebben tientallen van deze kerken in Nederland gebouwd. Men beschouwde gothiek als de meest fraaie bouwvorm en men wilde aansluiting zoeken bij de Middeleeuwen die men als de meest glorierijke van de katholieke kerk beschouwde.
De neo-gothische kerken zijn een soort mengvorm geworden van de verschillende middeleeuwse kerktypen: kathedrale kapittelkerken, parochiekerken en kloosterkerken.

Afmetingen

De gezamenlijke lengte van toren, kerk en priesterkoor bedraagt buitenwerks 51.80 m.; de breedte is buitenwerks 24 m.
Binnenwerks is de kerk 41,5 m. lang, de toren 7,3 m. in het vierkant. De toren meet tot de bovenkant van de muren 36 m. boven peil; tot aan de onderkant van de bal onder het kruis 70 m. boven peil.
De hoogte van de zijmuren van de kerk en koor beloopt 18 m., van de kapellen 15 m.
De hoogte van de kap van schip en koor meet 28 m.; van de kapellen 22 m.; de kappen van de zijbeuken 24 m.
Het geheel is gebouwd op 54 heipalen van 10 m. lang en 1037 palen van 7 m. lang.

Naam

Evenals de drie voorgaande kerken, is deze kerk toegewijd aan de H. Nicolaas, in de 4e eeuw bisschop van Myra in Klein-Azië. In 325 neemt hij deel aan het Concilie van Nicea. Aan hem worden veel wonderen toegeschreven. Rond 800 wordt zijn gebeente overgebracht naar de zuid-Italiaanse stad Bari. Hij geldt in de rooms-katholieke kerk als de schutspatroon (= beschermheilige) van kooplieden, jonge meisjes en kinderen, maar vooral van de zeevarenden. Zo wordt hij ook de patroon van de havenstad Amsterdam, van daaruit raakt zijn verering over heel Nederland verspreid. Of er een meer specifieke reden is, waarom hij tot patroon van de IJsselsteinse kerk werd gekozen is niet bekend, doch hangt vermoedelijk samen met de Heren van Amstel. Op 11 november 1972 verleende Paus Paulus VI aan de kerk de titel van "Basilica Minor"; de hoogste eretitel voor een kerkgebouw in de rooms katholieke kerk buiten de stad Rome.

Het gebouw

J. Kalf beschrijft de kerk in zijn boek "De katholieke kerken in Nederland" (uitgegeven in 1906):
"Evenals de toren is de kerk een zuivere baksteenbouw met geen andere versieringen dan de rijke, laat-gothische traceringen van de vensters, de elegant versneden contreforten (= steunberen) en de opengewerkte, gemetselde borstwering, die de wanden bekroont.
Het gebouw laat zich beschrijven als een driebeukige hallenkerk met een priesterkoor in de vorm van een halve tienhoek, met bogen geopend op de overhoeks gestelde halve achtkanten, die de oostelijke sluiting vormen van de zijbeuken, welke naar het westen aansluiten aan de kapellen terzijde van de toren, die een portaal en zangerstribune bevat. Slanke pijlers, bestaande uit een ronde kern bekleed met vier driekwart kolonetten, dragen de ribben en gordelbogen der netgewelven, die de kerk overdekken. Hoge vensters, vierdelig in het ruim, driedelig in de veelhoekige partijen (en tweedelig in de doop- en Mariakapel naast de toren), voeren licht in dit interieur".

Toegangsdeuren

De moderne toegangspartijen zijn aangebracht tijdens de restauratie van 1968 - 1972. Opvallend zijn de handgrepen op de binnendeuren waarop St. Nicolaas staat afgebeeld. Een werk van de IJsselsteinse beeldhouwer A. Veldhuizen.

Algemeen

De polychromie van het interieur dateert grotendeels van 1925. De wanden beneden de vensters zijn nieuw; aangebracht bij de restauratie van 1968 - 1972. In die periode zijn ook de bankenrijen uit de zijbeuken verwijderd.

De ramen

Opvallend in de kerk zijn de glas-in-lood ramen.
Aanvankelijk bezat de kerk geen gebrandschilderde ramen. Het eerste gebrandschilderde raam werd aangebracht in 1889, het laatste in 1972. De ramen zijn geschonken door pastoors van de parochie, een aantal parochianen, de parochie en het aartsbisdom bij gelegenheid van jubilea of kerkelijke gedenkdagen.
Omdat er eenheid is van thematiek tussen een aantal ramen, geven wij de omschrijving niet op volgorde, doch per thema.
Tenzij anders aangegeven dienen alle ramen bekeken te worden van beneden naar boven.

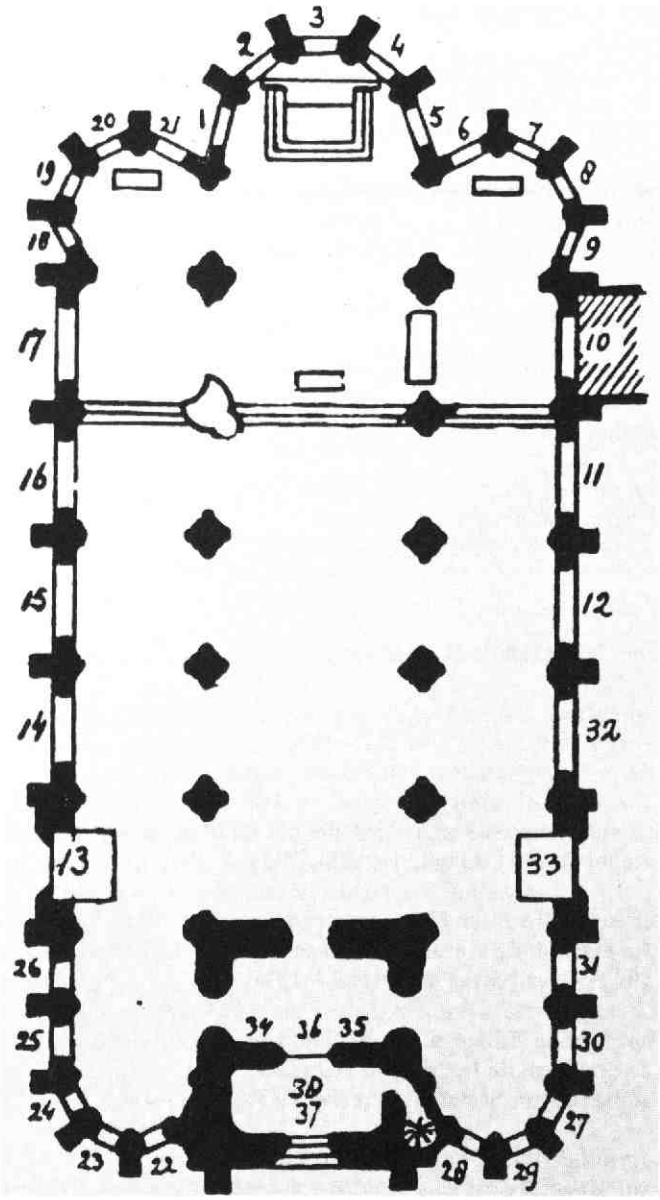

Handleiding bij een gang langs de gekleurde glas-in-loodramen die uitzonderlijk mooi zijn.

I De verlossing van de mens.

Plaats: de grote absis.
Parallelle verhalen in 'Oude en Nieuwe' Testament.

1. *onder* : het Joodse Volk, op tocht door de woestijn, na de uittocht uit Egypte, voedt zich met het manna dat Jahweh uit de hemel heeft laten regenen.
   boven : Jezus voedt de schare die hem gevolgd is met vijf broden en twee vissen (wonderbare broodvermenigvuldiging).
   maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1925

2. *onder* : het Joodse Volk viert het paasmaal aan de vooravond van de uittocht uit Egypte.
   boven : Jezus viert met zijn eigen leerlingen het paasmaal (laatste avondmaal) aan de vooravond van zijn lijden en dood.
   maker : atelier C. van Straten, Utrecht, 1925

3. *onder* : zoals de Joden, die opzagen naar de koperen slang, die Mozes in de woestijn had opgericht, gered werden,
   boven : zo zullen zij die gelovig opzien naar Christus, die werd opgeheven aan het kruis, gered worden.
   maker : H.J.J. Geuer, Utrecht, 1889

4. *onder* : zoals de profeet Jona, na drie dagen weer uit de walvis terugkeerde,
   boven : zo stond de Christus na drie dagen op uit het graf.
   maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1925

5. *onder* : de profeet Elia vaart op ten hemel op een vurige wagen.
   boven : Christus stijgt op naar de hemel.
   maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1925

II Taferelen uit het leven van de H. Jozef.

Plaats: rechter zij-absis.

6. *onder* : de verloving van Jozef en Maria.
   boven : Jozef wordt door een engel in zijn slaap gewaarschuwd dat hij moet vluchten omdat koning Herodes het kindt zoekt om te doden.
   maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1926

7. *onder* : er is voor Jozef en Maria geen plaats in de herberg van Bethlehem.
   boven : Jozef en Maria met het kind Jezus op hun vlucht naar Egypte.
   maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1926

8. *boven* : het "Heilig Huisgezin" in Nazareth.
   onder : de dood van de H. Jozef in Nazareth.
   maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1926

9. *boven* : de verheerlijking van de H. Jozef in de hemel.
   onder : Sint Jozef wordt uitgeroepen tot patroon van de universele kerk (1870). Aan zijn voeten de kerk van St. Pieter te Rome.
   maker : atelier Louis van der Essen, Roermond, 1949

III De acht zaligsprekingen.

Deze acht ramen zijn alle ontworpen en vervaardigd door atelier Cuypers te Roermond, in 1949; de meeste gesigneerd door de ontwerper C. Alberinck. In elk raam onderaan in een cartouche (= sierlijk omlijst vlak met opschrift) een tekst uit Jezus' Bergrede. Daarboven een bijbelse voorstelling.

10. Zalig zij die vervolging lijden om de rechtvaardigheid want hun behoort het rijk der hemelen (Mt. 5, 10),
onder : de vrouw van de Egyptische hoveling Potifar tracht Jozef, de zoon van aartsvader Jacob te verleiden (links). Op valse beschuldiging in de gevangenis geworpen, verklaart Jozef de dromen van de schenker en de bakker (Gen. 39 en 40).
boven : H. Agnes, een martelares uit de 4e eeuw, H. Anna, de moeder van Maria.

11. Zalig zijn de vreedzamen want zij zullen kinderen Gods genoemd worden (Mt. 5, 9).
onder : Abraham en zijn neef Lot verdelen op vreedzame wijze het land Kanaän (Gen. 13, 8 e.v.).
boven : H. Elisabeth van Thüringen (1207 - 1331). Een Hongaarse koningsdochter, gehuwd met de landgraaf van Thüringen. Na de dood van haar man verliet zij het kasteel en wijdde zich, geïnspireerd door het optreden van Franciscus van Assissi, aan de zorg voor armen en zieken.
Patrones van de franciskaanse lekenbeweging. Veel middeleeuwse ziekenen gasthuizen werden naar haar genoemd.
H. Clara van Assissi (1193 - 1253). Van adelijke afkomst besloot zij op jonge leeftijd zich aan te sluiten bij de beweging van haar stadgenoot Franciscus van Assissi. Zij is de stichteres van de vrouwelijke tak van Franciscus' orde: de Clarissen.

12. Zalig zijn de zuiveren van harte want zij zullen God zien (Mt. 5, 8).
onder : de kuise Suzanna (Daniël 13).
boven : H. Monica (332 - 387), moeder van de H. Augustinus.
H. Liduina van Schiedam (1380 - 1433). Na een val op het ijs verdroeg zij op bewonderenswaardige wijze een ziekbed van 40 jaar.

13. Zalig zijn de barmhartigen want zij zullen barmhartigheid verwerven (Mt. 5, 7).
onder : de parabel van de barmhartige Samaritaan (Lk. 10, 30-37).
boven : H. Johannes de Evangelist. H. Antonius van Padua.

14. Zalig zijn zij die hongeren en dorsten naar de rechtvaardigheid want zij zullen verzadigd worden (Mt. 5, 6).
onder : de hoogmoedige farizeeër en de ootmoedige tollenaar (Lk. 18, 9-14).
boven : H. Bonifatius, apostel van de Friezen (ong. 680 - 754), bij Dokkum vermoord.
H. Willibrordus (ca. 658 - 739), eerste bisschop van Utrecht.

15. Zalig zijn zij die treuren want zij zullen vertroost worden (Mt. 5, 4).
onder : de zusters van Lazarus die bedroefd zijn om de dood van hun broer; Lazarus door Jezus tot leven gewekt (Joh. 11).
boven : H. Petrus Canisius (1527 - 1597). Geboren te Nijmegen, werd Jezuïet, stichtte vele scholen, schreef eerste Nederlandse katechismus (= handboek voor godsdienstonderwijs).
H. Plechelmus, (gestorven 1732) de grote geloofsverkondiger in Gelderland en het land van Kleef.

16. Zalig zijn de zachtmoedigen want zij zullen de aarde bezitten (Mt. 5, 5).
onder : Simi vervloekt koning David en werpt hem met stenen (2 Samuel 16, 5-14)
boven : H. Franciscus van Assissi (1182 - 1226)
H. Bernardus van Clairveaux (1090 - 1123) een bekend kruistochtprediker en kerkleraar.

17. Zalig zijn de armen van geest want hun behoort het rijk der hemelen (Mt. 5, 3).
onder : engelen verkondigen de geboorte van Jezus aan de herders van Bethlehem.
boven : H. Ignatius van Loyola (1491 - 1556) stichter van de orde der Jezuïeten.
H. Benedictus van Nursià (ca. 480 - 547) stichter van de orde der Benedictijnen.

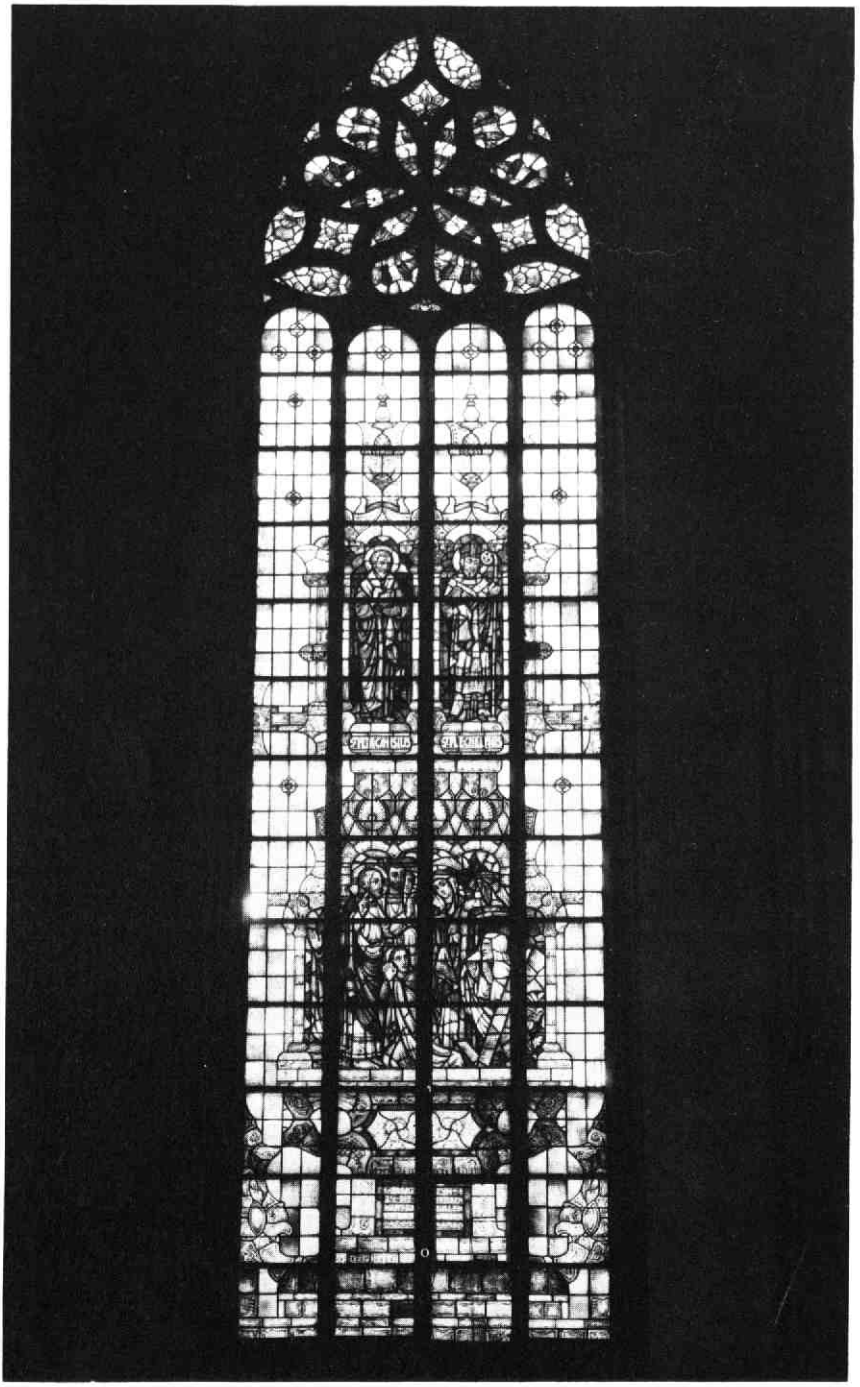

Raam no. 15: "Zalig zijn zij die treuren want zij zullen vertroost worden" (uit de Zaligsprekingen).

IV Taferelen uit het leven van de H. Maria.

Plaats: linker zij-absis.

18. *onder* : de geboorte van Maria.
boven : Maria wordt door haar ouders, Joachim en Anna, opgedragen in de tempel.
maker : atelier Louis van der Essen, Roermond, 1949

19. *onder* : de aartsengel Gabriël brengt Maria de boodschap dat zij moeder zal worden van de Verlosser.
boven : Maria bezoekt haar nicht Elisabeth.
maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1926

20. *onder* : Maria omarmt het dode lichaam van haar zoon Jezus na de kruisafname (zg. Pietàvoorstelling).
boven : Maria wordt met ziel én lichaam opgenomen in de hemel.
maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1926

21. *onder* : het sterfbed van Maria.
boven : Maria wordt in de hemel gekroond.
maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1926

V Het sacrament van de doop.

Plaats: doopkapel, links naast ingang A.

22. : de kindermoord te Bethlehem in opdracht van koning Herodes.
maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1923

23. : de doop van Jezus in de Jordaan door Johannes de Doper.
maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1924

24. : de H. Willibrordus doopt de Franken.
maker : atelier C. van Straaten, Utrecht, 1929

25. *boven* : Jezus in gesprek met de farizeeër Nicodemus over de doop (Joh. 3, 1-14).
onder : de hernieuwing der doopbeloften door 12-jarige kinderen.
maker : atelier Louis van der Essen, Roermond, 1950

26. *boven* : de opdracht van Jezus: "Gaat dus en maakt alle volkeren tot mijn leerlingen en doopt hen in de naam van de Vader en de Zoon en de H. Geest (Mt. 28, 19)
onder : doop door Fillipus van de Ethiopische hoveling (Hand. 8, 26-40).
maker : atelier Louis van der Essen, Roermond, 1950

VI De verering van Onze Lieve Vrouw van Eiteren.

Plaats: Mariakapel, rechts naast ingang A.
Voor een beknopte geschiedenis zij verwezen naar pag. *2* van deze gids.

Detail van raam no. 27: het portret van pastoor Johannes Govers.

27. *van onder naar boven*:
    - portret van pastoor Johannes Govers (1770 - 1805 te IJsselstein) die de geschiedenis van O.L. Vrouw van Eiteren op schrift stelde.
    - bisschop Otto III van Gelder geeft verlof tot stichting van een kerspelkerk te Eiteren, 1217.
    - stichting van de parochiekerk van St. Nicolaas nabij het kasteel van IJsselstein, 1310.
    - beeldje van O.L. Vrouw van Eiteren.

    maker : atelier Cuypers, Roermond, 1938

28. *van onder naar boven*:
    - portret van mgr. G.W. van Heukelum, kanunnik van het Utrechts kapittel, eerste deken van het Bernulphusgilde, overleden in 1910 als pastoor te Jutphaas.
    - bedevaart met vele gilden en zg. Lazaruskaarsen voor de melaatsenbroederschap zoals die in de 14e en 15e eeuw werden gehouden.
    - de parochiekerk wordt door de hervormers bestormd en in bezit genomen (6 december 1577).

    maker : atelier Cuypers, Roermond, 1938

Raamdeel van no. 29, waarop afgebeeld staat het portret van pastoor-deken W.H. de Grijs.

29. - portret van pastoor-deken W.H. de Grijs (1933 - 1945), die er voor geijverd heeft, dat het beeldje van O.L. Vrouw, dat aan het Utrechts museum in bruikleen was gegeven, terugkeerde naar IJsselstein.
- het beeldje, door de Hervormers in de IJssel gegooid, wordt door slootgravers teruggevonden en door een vrouw in de voering van haar jurk genaaid en bewaard.
- de terugkeer van het beeldje uit Utrecht op 24 juni 1936.

maker : atelier Cuypers, Roermond, 1938

30. De verschijning van Maria aan Bernadette Soubiroux, 1858, te Lourdes/Maria als voorspreekster in gevallen van ziekte/Maria presenteert de zielen van de gestorvenen aan God; daardoor vlucht de duivel van het sterfbed.
maker : atelier L. van der Essen, Roermond, 1950

31. De verschijning van Maria aan drie kinderen in Fatima, 1917.
Door de verering voor Maria wordt God lof gebracht.
maker : atelier L. van der Essen, Roermond, 1950

VII De verkondiging van het geloof.

32. *boven* : Jezus houdt zijn bergrede (Mt. 5, 1-7, 29).
midden : het Lam Gods, het boek met de 7 zegels en de 4 symbolen van de evangelisten uit de Apocalyps van Johannes.
onder : alle standen zien op naar het lam: Nicolaas Pieck, franciskaan te Gorcum, tijdens de hervorming vermoord in 1572; Ludgerus, 741 - 809, geloofsverkondiger in het oosten van het land; Lodewijk de Vrome, 1215 - 1270, huisvader; Walfried, in 1810 gestorven in Friesland, boer; Cunera, zr. Gertrudis, 626 - 659, abdis van het klooster te Nijvel.
maker : atelier Cuypers, Roermond, 1936

33. Kerk-zijn in de 20e eeuw/het streven naar eenheid.
De koepel van de St. Pieter, de wapenschilden van de pausen Johannes XXIII en Paulus VI, een schip als symbool van de kerk met het Christus-monogram op het zeil, moderne apparatuur (radio, televisie, raketten, maanlanders, moderne muziekinstrumenten).
maker : atelier Bogtman, Haarlem, 1972

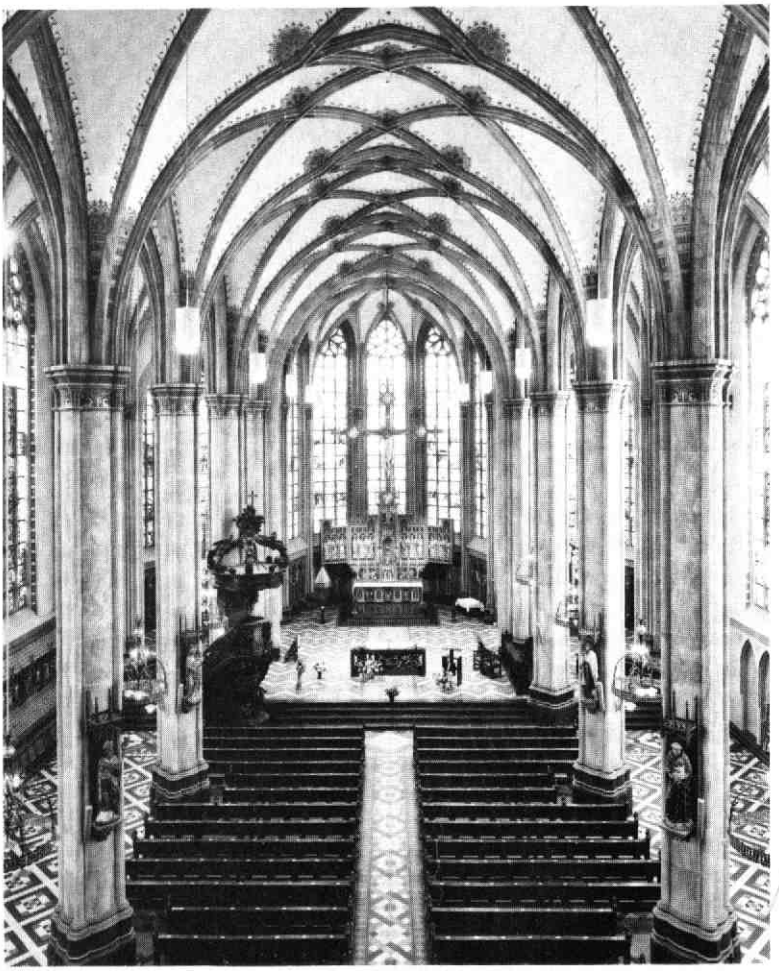

Overzicht van het weelderige interieur van de basiliek.

VIII Muziek in de kerk.

34, 35, 36 : paus Gregorius de Grote (540 - 604) en Sint Caecilia (2e eeuw) patronen van de kerkmuziek. Let op de duif aan het oor van Gregorius: symbool van zijn geïnspireerd worden door de H. Geest.
maker : atelier L. van der Essen, Roermond, 1949

37. : zelfde voorstelling.
maker : atelier Cuypers, Roermond, 1937

IX Heraldisch raam.

Plaats: boven ingang A in de toren.

38. *van links naar rechts*:
de wapens van de provincie Utrecht, paus Pius XII, kardinaal Johannes de Jong, de stad IJsselstein.
maker : atelier L. van der Essen, Roermond, 1949

Beelden

In de kerk staat een aantal beelden:

a. *H. Theresia van Lisieux.*
Eikehout, gepolychromeerd, herkomst onbekend.
Vooral bekend onder de naam de kleine Theresia. Tot voor kort genoot zij grote bekendheid. Geboren in 1873, werd zij op 16-jarige leeftijd Carmelites te Lisieux (Normandië). Zij stierf, 24 jaar oud, op 30 september 1897.
Zij werd eerst na haar dood bekend en in 1928 uitgeroepen tot patrones van de missie en missionarissen.

b. *H. Barbara.*
Eikehout, gepolychromeerd, herkomst onbekend.
Een martelares uit de 3e - 4e eeuw, afkomstig uit Syrië. Zij wordt steeds afgebeeld met een toren. Wegens haar bekering tot het christelijk geloof, werd zij door haar vader opgesloten in een toren, waar zij de hongerdood zou zijn gestorven. Zij wordt aangeroepen om bevrijd te blijven van een plotselinge dood.

c. *H. Nicolaas.*
Eikehout, hoog ca. 130 cm., gepolychromeerd, neo-gothisch.
Atelier: W.F. Mengelberg, Utrecht.
De H. Nicolaas, afgebeeld als bisschop van Myra (met mijter, staf en evangelieboek). De drie gouden ballen herinneren aan het verhaal, dat de H. Nicolaas eens aan drie meisjes, die geen bruidschat hadden en dus niet konden trouwen, zoveel geld liet bezorgen dat zij een goed huwelijk konden sluiten.

d. *Madonna met Kind.*
Eikehout, hoog ca. 140 cm., gepolychromeerd, neo-gothisch.
Atelier: W.F. Mengelberg, Utrecht.
Maria, staande op de halve maan. Een beeld ontleend aan Openbaringen 12,1.

e. *H. Jozef.*
Eikehout, hoog ca. 140 cm., gepolychromeerd, neo-gothisch.
Atelier: W.F. Mengelberg, Utrecht.
H. Jozef is de schutspatroon van de bouwvakkers, meer speciaal van de timmerlieden.

f. *H. Antonius van Padua.*
Eikehout, hoog ca. 140 cm., gepolychromeerd, neo-gothisch.
Atelier: W.F. Mengelberg, Utrecht.
Antonius, geboren in 1195 bij Lissabon, behoorde tot de orde der minderbroeders Franciskanen. Hij stierf te Padua in Italië, in 1231, waar hij ook werd begraven.
Antonius was een begaafd theoloog en groot predikant. Er zijn over hem veel legenden in omloop. Een van de bekendste is zijn preek tot de vissen. Antonius wordt vaak afgebeeld met het Jezuskind op de arm, omdat hij volgens de legende meermalen bij het lezen in het evangelie visioenen kreeg van het kind Jezus. Tot op de dag van vandaag wordt Antonius aangeroepen als hulp voor het terugvinden van verloren voorwerpen.

g. *H. Isidorus.*
Eikehout, ca. 140 cm. hoog, gepolychromeerd, neo-gothisch.
Een werk van Gert Brüx te Kleef, 1887.
Isidorus, leunend op een schop, ongeveer 1070 - 1130, leefde en werkte als boerenknecht in de omgeving van Madrid. Hij is de schutspatroon van de boeren.

De vroeg-barokke, prachtig houtgesneden preekstoel. Een uniek voorbeeld van de Zuid-Nederlandse houtsnijkunst rond 1700.

De preekstoel

Eikehout, hoog 700 cm., vroege barok, waarschijnlijk van Cornelis van der Voort de Jonge in Antwerpen, ca. 1700.
Het voetstuk wordt gevormd door een beeld van Franciscus van Assissi, 1182 - 1226, prekend voor de dieren.
De kuip bestaat uit drie panelen, gescheiden door posten waarop de symbolen van de vier evangelisten. Op het middenpaneel verguld medaillon met voorstelling van Christus: "Laat de kinderen tot mij komen". Op de zijpanelen engelenfiguren. Op de achterwand een driehoek (symbool van het goddelijke; de Drieëenheid) met daarop in Hebreeuwse letters het woord "God". Tegen het klankbord een zon met stralenkrans. Boven het klankbord grote voluten, waarop enkele met kruis, kelk en cherubkopjes.
De trapleuning is rijk versierd met voluten. Aan de voet van de trappen twee halffiguren, personifikaties van het geloof (Fides; de vrouw die het kruis omarmt, in de linkerhand een banderole met tekst: "meditabor ut columba") en de wijsheid (Prudentia; een vrouw met in de linkerhand een spiegel met voorstelling van het alziend oog van God, in de rechterhand een gebedssnoer; aan de onderzijde de tekst "super omnem orationem").
Vermoedelijk is deze preekstoel afkomstig uit een minderbroederskerk.

Koorbank

Eikehout, 340 x 360 cm., neo-gothisch, atelier W.F. Mengelberg, Utrecht.
Afkomstig uit de inmiddels afgebroken neo-gothische kerk aan de Biltstraat in Utrecht.

Op de achterzijde in het midden een symbolische voorstelling van het priesterschap: kelk met hostie, kruis, stola en boek in mandorla van acanthusbladeren en lichtstralen; aan weerszijden twee panelen met de teksten: links: "Benedicite sacerdotes Dimi Domino" (Zegent gij priesters des Heren, de Heer); rechts: "Benedicite servi Dimi Domino" (Zegent gij dienaren des Heren, de Heer).

Tegen de achterwand 4 houten beeldjes. Van links naar rechts:
Thomas van Aquino (1225 - 1270), patroonheilige van de theologische studies;
Carolus Borromeus (1538 - 1584), kardinaal-aartsbisschop van Milaan, speelde een belangrijke rol in de strijd tegen de reformatie;
Philipus Neri (1515 - 1595), stichter van de Oratorianen, aan hem worden veel wonderen toegeschreven;
Jean Baptiste Vianney (1786 - 1859), pastoor in het Franse dorpje Ars, patroon van de parochiepriesters.

In het midden van de gewelfde kroonlijst een pelikaan met jongen (symbool van de eucharistie).
Op de planken van de bidbank de tekst: "Quaerite et invenietis" (Zoekt en ge zult vinden), "Petite et accipietis" (Vraagt en ge zult verkrijgen).
Op het voorfront van de knielbank de tekst: "Venite adoremus et proridamus (sic!) ante Deum"; in het midden een medaillon met engel met banderole waarop de tekst: "Sanctus, sanctus, sanctus".
Ter weerszijden twee panelen, van links naar rechts:
gekruiste sleutels, het Jezus monogram en drie nagels; gekruiste palmtakken met 5-puntige ster en een kraan; krans met drie Franse lelies; kruis met brandend hart en een anker.

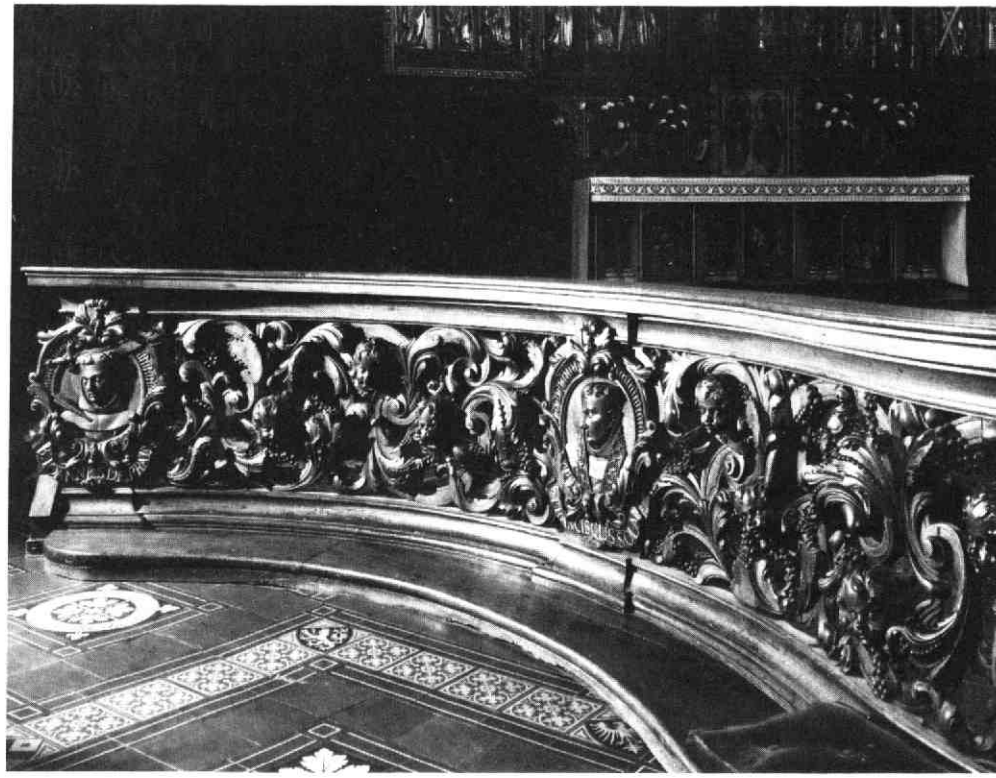

Een gedeelte van de, uit eikehout gesneden, barokke, communiebank. Deze is thans in delen verwerkt in het verplaatsbare altaar en de moderne lezenaar.

Communiebank

Eikehout, barok, Antwerpen, ca. 1700.
Deze communiebank, afkomstig uit de vorige IJsselsteinse parochiekerk, moet oorspronkelijk gemaakt zijn voor een minderbroederskerk. De voorstellingen betreffen franciskaanse heiligen.
Na de restauratie is de communiebank in stukken verdeeld en deels verwerkt in het verplaatsbare altaar en de moderne lezenaar. De versiering bestaat uit een ornament van voluten, engelenkopjes en medaillons met franciskaanse heiligen.

Van links naar rechts:
Nicolaus Tavilié (Tavilié in Bosnië), stierf in 1391 de marteldood in Jeruzalem (beschadigd);
Petrus van Alcantara (1499 - 1562), hervormer van de minderbroedersorde in Spanje en raadsman van Theresia van Avilla;
Bernardinus van Siëna (1380 - 1444), rondtrekkend prediker, die opriep tot grotere eerbied voor de Heilige Naam Jezus, vandaar steeds afgebeeld met het Jezus monogram IHS;
Bernardus en Gezellen, de eerste vijf martelaren van de orde, in 1220 in Marokko onthoofd;
Franciscus Solanus (op de lezenaar), gestorven in 1610, missionaris in Latijns Amerika, hij werkte vooral onder de oorspronkelijke bevolking;
Joannes van Prado, stierf als martelaar in Marokko in 1631;
Franciscus van Assissi (1182 - 1226);
Antonius van Padua (1195 - 1231).

De kruisweg

Haut-reliëfs, gips, atelier W.F. Mengelberg, Utrecht, 1888.
Veertien taferelen uit het lijdensverhaal van Jezus, geplaatst in de noordelijke en zuidelijke muren van het schip van de kerk.

Triomfkruis

Eikehout, hoog 450 cm., gepolychromeerd, neo-gothisch.
Atelier: W.F. Mengelberg, Utrecht, 1889.
Op de uiteinden van de balken de symbolen van de vier evangelisten (ontleend aan de apocalyps van Johannes); engel (Mattheus), rund (Lucas), leeuw (Marcus) en adelaar (Johannes), op de voorzijde in reliëf, op de achterzijde geschilderd.

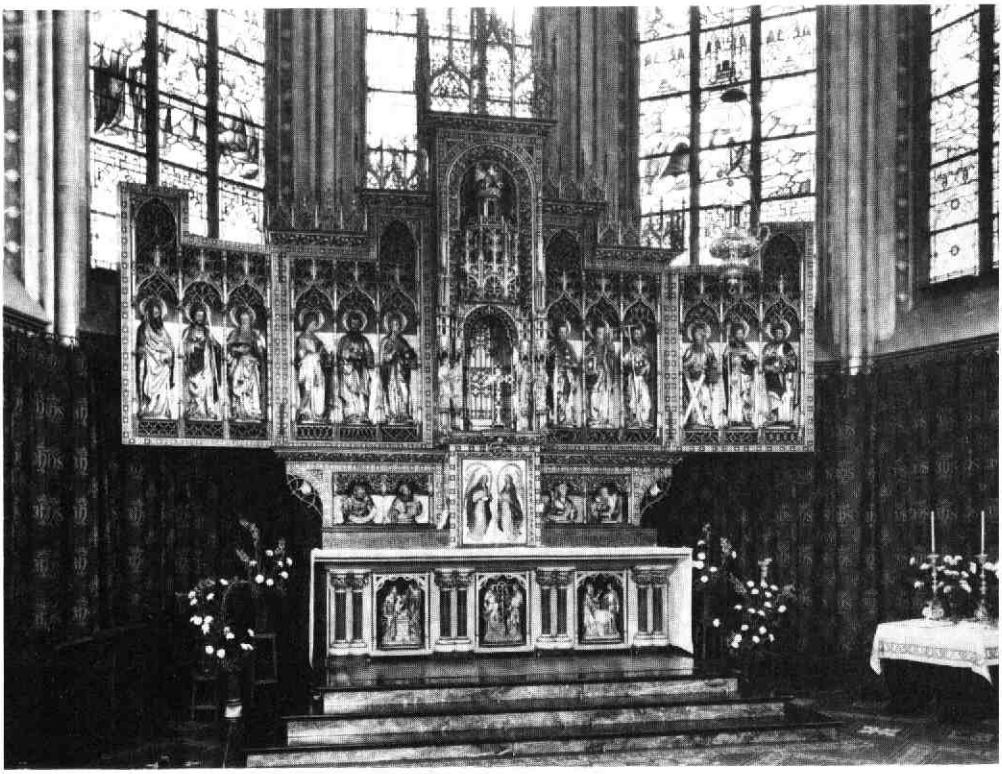

Het hoogaltaar in al zijn pracht en praal.

De altaren

1. *Hoogaltaar* in de grote middenabsis.
Eikehout, hoog 690 cm., breed 500 cm., gepolychromeerd; gesigneerd W. Mengelberg, 1893.
De tombe bestaat uit drie panelen, telkens geflankeerd door twee zuilen; op elk paneel een gipsreliëf.

Van links naar rechts:
Mozes met de koperen slang, het offer van Melchisedech, het offer van Abraham.
Op de predella in reliëf 4 profeten: Jeremia, Jesaia, Daniël en Ezechiël.
Op het tabernakel (de plaats waar het Allerheiligste wordt bewaard) een schildering van twee engelen.
Boven het tabernakel de expositiekroon waarop een kruis staat. De console rust op een gehurkte engel met banderole.
Daarboven sculptuur van een pelikaan die haar jongen voedt met bloed uit haar opengepikte borst (symbool van de eucharistie).
Op de retabel in volledig geopende stand gepolychromeerde houten beelden van de twaalf Apostelen met als attribuut de martelwerktuigen waarmee ze gedood zijn. (Alleen apostel Johannes stierf een natuurlijke dood).

In half geopende stand vier grisailleschilderingen: de bruiloft te Kana; Jezus en de Samaritaanse vrouw; de wonderbare broodvermenigvuldiging; het laatste avondmaal.

In gesloten stand polychroomschilderingen, voorstellende Johannes de Doper en Nicolaas met in de bovenhoek het wapen van IJsselstein én Willibrordus en Leonardus Mechelinus (van Veghel), een van de martelaren van Gorcum (1572). In de bovenhoek het wapen van het aartsbisdom Utrecht.

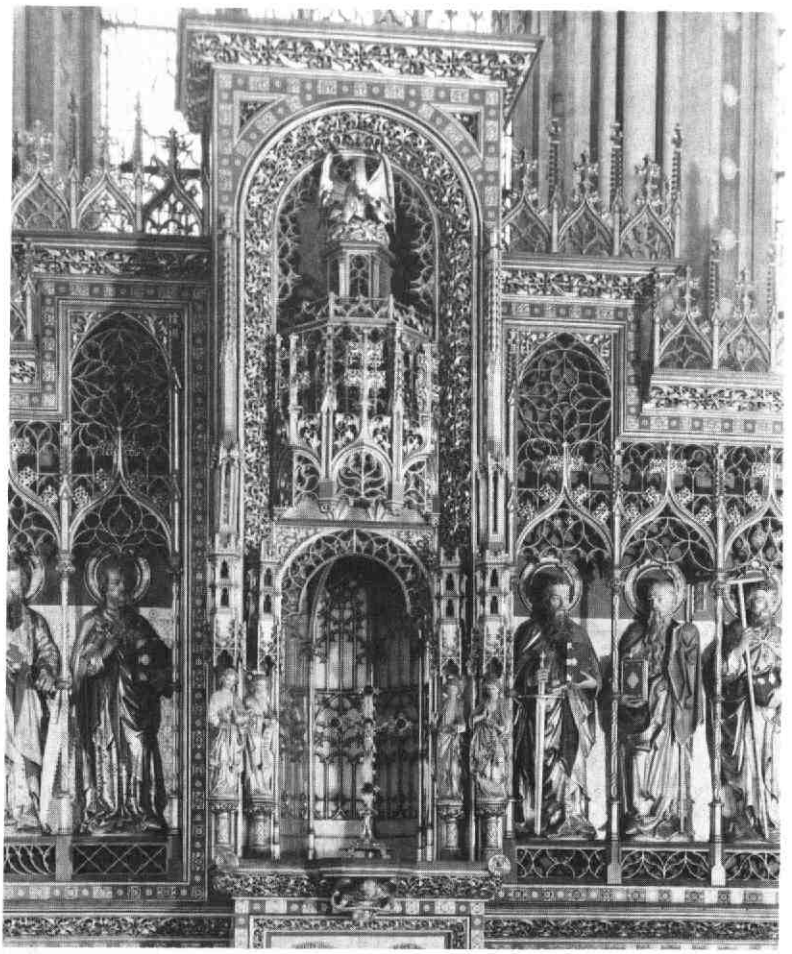

Detail van het hoogaltaa

2. *Altaar van de H. Familie.*
In de linker zij-absis, eikehout, hoog 400 cm., breed 300 cm., gepolychromeerd. W. Mengelberg, 1889.
De tombe heeft drie panelen; op elk paneel een voorstelling van gestyleerde bloemen en bladeren met een banderole waarop de namen: St. Joseph, Jezus, St. Maria.

Op de predella geschilderde panelen waarop de aartsvaders Abraham en Jacob met hun vrouwen Sara en Rachel. Op de banderole de tekst: "Laudemus viros gloriosos et parentes nostros in generatione sua" (Laat ons nu de roemrijke mannen prijzen, onze vaderen, geslacht na geslacht; Jezus Sirach 44, 1).
Op het tabernakel de initialen MJJ (Maria, Jezus, Jozef).

Op de retabel in geopende stand in het midden een sculptuur voorstellende de H. Familie; links en rechts op de vleugel een heiligenfiguur, vermoedelijk de patroonheiligen van de schenkers.
In gesloten stand links Dominicus (1170 - 1221), stichter der Dominicanen, die van het kind Jezus een rozenkrans ontvangt. Op de banderole de tekst: "Gaude Maria cunctas haeresas sola interemisti in universo mundo" (Verheug u Maria, gij alleen hebt alle ketterijen in de hele wereld overwonnen).

Op het rechter paneel H. Simon Stock (1180 - 1265), carmeliet, die van Maria het scapulier (= schouderkleed) ontvangt. Op de banderole: "Induit me vestimentis salutis et indumenta justitias circumdedit me" (Hij heeft mij bekleed met gewaden van redding, mij gehuld in een mantel van heil, Jesaia 61, 10).

3. *Altaar van de H.H. Aloysius en Anna.*
In de rechter zij-absis, eikehout, hoog 400 cm., breed 300 cm., gepolychromeerd, atelier W.F. Mengelberg, Utrecht, 1900.
De tombe bestaat uit drie panelen, waarop gestyleerde bloemen met banderole met opschrift: "St. Anna - Ora pro nobis" (Bid voor ons) - St. Aloysius,

Op de predella houten panelen met traceerwerk en banderole met opschrift: "Semen eorum et gloria eorum non derelinquetur" (Tot in lengte van dagen blijft hun gedachtenis en hun roem wordt niet uitgewist, Jezus Sirach 44, 13).
Op het tabernakel het Jezus monogram.

Op de retabel in geopende stand middenin links gepolychromeerd houten beeld van de H. Anna, de moeder van Maria. In haar hand een naar de toeschouwer geopend boek. Daarop de tekst: "Eert uw vader en uw moeder opdat gij lang moogt leven op aarde, gij zult niet doodslaan, gij zult geen (onkuisheid) bedrijven (( ) vanwege de hand niet zichtbaar), gij zult niet stelen".
Rechts Aloysius van Gonzaga (1568 - 1591), was aanvankelijk page bij koning Filips II van Spanje; werd later Jezuïet; patroonheilige van de studerende jeugd.
Op de altaarvleugels links H. Joanna van Florence, 13e eeuw, dominicanes; en rechts H. Christianus, gestorven in 1268, patriach van Antiochië. Vermoedelijk de patroonheiligen van de schenkers van het altaar.

In gesloten stand grisailleschilderingen. Links H. Margaretha Maria Alacoque (1647 - 1690), kloosterzuster, heeft zich ingespannen voor de verbreiding van de devotie tot het allerheiligste Hart van Jezus. Daarom boven haar een brandend hart met doornenkroon.
Rechts Franciscus van Assissi die de stigmata (= wondetekenen van Christus) ontvangt. Christus verschijnt hem in de gedaante van een zesvleugelige serafijn.

Tegeltableaux

In de vloer van het priesterkoor zitten een aantal tegeltableaux, vervaardigd door de ateliers Villeroy en Boch te Mettlach. In 1888 geplaatst. Voorstellingen onder andere: twee engelen die het pauselijk wapenschild dragen; St. Joris in gevecht met de draak; vis met lelie.

Luchters

De neo-gothische smeedijzeren luchters zijn in 1972 aangebracht. Afkomstig uit de afgebroken neo-gothische kerk aan de Biltstraat te Utrecht.

Eretekenen basiliek

Links en rechts van het hoogaltaar. Links het Conopeum (oorspronkelijk een Byzantijns baldakijn dat boven het hoofd van een hoog geplaatst persoon werd gehouden). Op de segmenten afbeeldingen van O.L. Vrouw van Eiteren, H. Nicolaas, het wapen van IJsselstein en het wapen van de basiliek. Rechts het Tintinabulum: in een cirkel bekroond door kleine belletjes een afbeelding van St. Nicolaas.

Doopkapel

Doopvont, hoog 230 cm., achthoekige hardstenen voet, geelkoperen deksel (verplaatsbaar via smeedijzeren scharnierbrug), neo-gothisch, 19e eeuw, maker onbekend.
Op de kuip schilderingen van de patroonheiligen van de schenkers:
Madonna met Kind en de H. Paus Cornelius. Op de rand van het deksel is gegraveerd: "Quicumque in Christi baptizati estis Christum induistis" (Want gij allen die in Christus zijt gedoopt, zijt met Christus bekleed, Gal. 3, 27).

De doopkapel was vroeger door een smeedijzeren hekwerk gescheiden van de eigenlijke kerkruimte. Het hek is in 1972 verdeeld en is nu geplaatst tussen de Maria- en doopkapel. Het smeedijzeren hek is een ontwerp van W.F. Mengelberg en gesmeed door de IJsselsteinse smid B. Pompe.

Kapel O.L. Vrouw van Eiteren

Beeldje, eikehout, 22 cm. hoog, 12e eeuws.
Maria zetelt frontaal; in haar rechterhand houdt zij een scepter; met de linkerhand houdt zij het kind vast, dat frontaal midden op haar schoot zit. Het kind steunt met linkerhand op de codex op zijn knie; de rechterhand is opgeheven.
Het beeldje is door de eeuwen heen voorwerp van grote verering en devotie geweest.

Orgel

Gebouwd in 1908 door de fa. Maarschalkerweerd & Zonen te Utrecht. Het betreft een 16-voets orgel, met twee klavieren, vrij pedaal, afzonderlijk geplaatste speeltafel, crescendo kast en voorzien van 26 registers met in totaal 1480 sprekende pijpen, uitgevoerd met tinnen front.
Het orgel is geschonken door A. van Kippersluis, volgens vermelding op de achterzijde van de grootste frontpijp.
Het werd in 1971 volledig gerestaureerd en elektrisch omgebouwd door de fa. J.J. Elbertse & Zn. te Soest.